

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

הנאה מדבר איסור הבא לאדם בעל כרחו

(כ"ה ב') איתמר, הנאה הבאה לו לאדם בעל כרחו - (1) אביי אמר: מותרת (אין צריך לפרוש הימנה). (2) רבא אמר: אסורה (וצריך לפרוש ממנה).

אפשר (לו ליבדל ולהימנע) וקא מיכוין (להתקרב כדי ליהנות, כגון ריח של עבודה זרה), לא אפשר (ליבדל) וקמיכוין (וחביב הוא לו ליהנות), כולי עלמא לא פליגי דאסור. לא אפשר (ליבדל) ולא מיכוין (ליהנות, דאיכא תרתי להיתר), כולי עלמא לא פליגי דשרי.

כי פליגי, דאפשר (לו ליבדל, ולא נבדל, ומיהו) ולא מיכוין, ואליבא דרבי שמעון (שאמר דבר שאינו מתכוין מותר): רבא אמר עד כאן לא קא אמר ר"ש (שמותר) אלא היכא דלא אפשר (להימנע מהפעולה). אבל היכא דאפשר, לא.

איכא דאמרי: אפשר (להימנע) ולא מיכוין (ליהנות) היינו פלוגתייהו דרבי יהודה ורבי שמעון. לא אפשר ולא קא מיכוין, כולי עלמא לא פליגי דשרי (אפילו לרבי יהודה). כי פליגי, דלא אפשר (להימנע), וקא מיכוין (ליהנות). ואליבא דרבי שמעון דאזיל בתר כוונה (ומתיר דבר שאינו מתכוין), כולי עלמא לא פליגי דאסור. כי פליגי אליבא דרבי יהודה דאמר לא שנא מתכוין, ולא שנא שאין מתכוין, אפשר (להימנע) אסור. אביי כרבי יהודה.¹

(כ"ו א') ורבא אמר לך, עד כאן לא קאמר רבי יהודה שאין מתכוין כמתכוין, אלא לחומרא. אבל מתכוין כשאין מתכוין לקולא, לא.⁵

אמר אביי: מנא אמינא לה, דתניא: אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שהיה יושב בצילו של היכל ודורש כל היום כולו. והא הכא, דלא אפשר ומיכוין, ושרי!

ורבא אמר: שאני היכל דלתוכו עשוי.

(כ"ז ב') תא שמע (משנה כלאים ט,ה): מוכרי כסות מוכרין כדרךן (מעוטפים בכסות כלאים, שאינם מתכוונים להנאת לבישה), ובלבד שלא יתכוין (המוכר) בחמה מפני החמה, ובגשמים מפני הגשמים. והצנועין (פרושים שמתרחקים מן הכיעור ומן הדומה לו), מפשילין (הבגדים) לאחוריהם במקל (ואינם לובשים).

והא הכא דאפשר למעבד כצנועין, וכי לא מכוין שרי (ועל כרחך אתי כרבי שמעון. דלרבי יהודה הכל מודים שכשאפשר

¹ פלוגתא דרבי יהודה ורבי שמעון במסכת שבת (כ"ב א') בגרירת מטה וכסא וספסל, ובמסכת ביצה (כ"ג ב').

² כגון שצריך לאותן כלים (שהוא גורר בשבת) ואין יכול להגביהן על כתיפו. ואביי סבר, בקטנים נמי שרי ר' שמעון, אף על פי שאפשר להגביהן על כתיפו והכי אמרינן במסכת שבת, ולרבא לא שרי ר' שמעון אלא בגדולים. רש"י.

³ מודה רבא היכא דלא קא מיכוין, אף על גב שאפשר, שרי רבי שמעון, דבהכי פלוגתייהו דרבי יהודה ורבי שמעון. ובין לאביי ובין לרבא, לרבי יהודה - אסור, לרבי שמעון - שרי. רש"י.

⁴ דקסבר כיון דאסר רבי יהודה בדאפשר, אף על גב דלא קא מיכוין, שמע מינה לא חשבינן ליה כוונה, אלא בדאפשר ולא אפשר תליא טעמא. הלכך, היכא דלא אפשר, אף על גב דקא מיכוין, לא איכפת ליה לרבי יהודה. רש"י.

⁵ נמצא לסיכום, (1) לישנא קמא: פליגי באפשר ולא מיכוין ואליבא דר' שמעון. (2) לישנא בתרא: פליגי בלא אפשר וקמיכוין, ואליבא דרבי יהודה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולמן בן הרב ישראל זצ"ל

ולא מיכיון אסור. הרי שלרבי שמעון כשאינו מכיון תמיד מותר).

תיובתא למאן דמתני לישנא קמא דרבא (שלפיו גם לר"ש כשאפשר תמיד אסור). תיובתא.

שיטות הראשונים

הנאה בעל כרחו מאיסור, כשאפשר לו שלא ליהנות: פסקו הראשונים כלישנא בתרא, וכרבא, וכרבי שמעון, הלכך, בין אפשר בין לא אפשר, אי מכיון, אסור. אי לא מכיון, מותר.⁶

אינו מתכוין ליהנות אבל פסיק רישיה: דעת תוספות, רא"ש, ורבינו ירוחם, דמיירי בדלא הוי פסיק רישיה, כגון שיכול לסתום נחיריו שלא יהנה מן הריח. דפסיק רישיה הוי כמתכוין בכל איסורי דאורייתא. ודעת הר"ן, דלענין הנאה, שרי לרבי שמעון דבר שאינו מתכוין, אע"ג דהוי פסיק רישיה.⁷ דכיון דלא מתכוין לה, לא חשבינן לה מידי.⁸ וריא"ז כתב 'ואם אינו מתכוין לאותה הנאה ואין חפץ בה, אף על פי שיש לו דרך אחרת לעבור, מותר.' וכן פסק הרמ"א.⁹

שאני היכל דלתוכו עשוי: רש"י פירש, ואין הנאת צילו נאסרה, דאין זה דרך הנאתו.¹⁰ רבינו חננאל פירש, ואין קדושה בצלו. וכן כתב מהר"ם חלאווה, כלומר ולא הוקדש על דעת הצל, והנאת צלו ממילא בא, ואין כאן נהנה מן הקדש.¹¹

מוכרי כסות מוכרין כדרכן, ובלבד שלא יתכוונו: כתבו רא"ש ור"ש דסבר האי תנא דלא ילבש כלאים אפילו להבריא המכס, דדבר שאין מתכוין אסור, ופליג אמתניתין דמוכרי כסות מוכרים כדרכם. והרמב"ם פסקה לזו ולזו.¹² וסמ"ג ורא"ש פסקו דמוכרין כדרכן, דהלכה כר"ש דדבר שאינו מתכוין, מותר. וכן לובש כלאים להבריא את המכס. והשו"ע.¹³

⁶ זה לשון ריא"ז: 'ואם אינו מתכוין לאותה הנאה ואין חפץ בה, אף על פי שיש לו דרך אחרת לעבור, מותר. וכן אם היה רואה נויי ע"ז, או שהיה שומע נגינות הכומרים המנגנים לפני ע"ז, אם אינו מתכוין ליהנות, שאינו חפץ בהנאה זו ואינו צריך לה, מותר. מקורות - רי"ף (ו ב בדפיו). ר"ן (ברי"ף, ד"ה היינו). רבינו חננאל (כ"ו ב). רמב"ם (מאכלות אסורות יד, יב). רי"ד (פסקיו). ריא"ז (הל' א, סעי' יא).

⁷ דהא אמרינן מוכרי כסות מוכרין כדרכן, ובלבד שלא יכוונו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים. והא התם ודאי מטי ליה הנאה!
⁸ ובספר 'אוהל מועד' הביא דעה זו, והקשה, דהא המודר הנאה ממעין, אסור לטבול בו אפילו טבילה של מצוה, ואף על גב דלטבילה קא מכיון ולא להנאה, הואיל ודאי דבימות החמה הנאה ממטי ליה אסור! ואפשר לומר דשאני התם גבי מעין דמכיון להנאת קיום המצוה. ואף על גב דהנאת המצוה לא מקריא הנאה, מכל מקום נהנה הוא במקום מצותו, והנאת גופו מתערבת וגם הנאת קיום המצוה, והואיל ומיכיון להאי הוי כאלו מכיון לשתי ההנאות ואסור. ומטעם זה אוסרין למודר הנאה משופר לתקוע בו הוא בעצמו אפילו תקיעה של מצוה.

⁹ יו"ד קמב, טו. ועיי"ש בש"ך (ס"ק לד) שפסק כתוספות ורא"ש. אבל עיין ביאור הגר"א (ס"ק לד). מקורות - ר"ן (חולין, לב א ברי"ף, ד"ה אבי). תוספות (כ"ה ב, ד"ה לא). רא"ש (ס"ב). אוהל מועד (שער איסור והיתר, דרך ח). רבינו ירוחם (תולדות אדם וחווה, נתיב יז, ח"ה).

¹⁰ והקשו תוספות (ד"ה שאני), והא לא כתיב 'אכילה', ואפילו שלא כדרך הנאה היא אסור! ותיצו, דמעילה ילפינן 'חטא' 'חטא' מתרומה, ובתרומה כתיב 'אכילה'. והא דאסר בפרק כל הצלמים (ע"ז מ"ח ב') לישב תחת אשירה, משום דאשירה לצל עשויה והיא דרך הנאה. ועוד, דגבי ע"ז לא כתיב 'אכילה'. והר"ן (בחידושו) כתב, דנהי דשלא כדרך הנאתו היא, איסורא מיהא איכא. ורבי יוחנן בן זכאי מפני צורך הרבים לשמוע דרשתו היה מתיר.

¹¹ והביא המאירי פירוש זה (כפירוש שלישי), והוסיף, ומכל מקום בכותלי עבודה זרה אסור, אף על פי שאף הם לתוכם הם עשויות, החמירו בהם להרחקה יתירה.

¹² וביאר הב"י (וכן בכס"מ) שטעמו משום דסבירא ליה דאפילו רבי שמעון מודה בהא דלא ילבש כלאים להבריא את המכס, דכיון שהוא לובש ממש, הרי עבר על לא תלבש שעטנז, ובין מתכוין בין שאינו מתכוין, לוקה. אבל מוכרי כסות ותופרי כסות, שאינם לובשים ממש אלא מעלים עליהם, מותר אם אינו מתכוין.

¹³ יו"ד שא, ה-ו. מקורות - רא"ש (משנה כלאים ט, נדה, פרק ט, הלכות כלאים בגדים, סי' ט). ר"ש (כלאים ט, ה). רמב"ם (הל' כלאים י, טז; י"ח). סמ"ג (לאוין רפג).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

פסק כרמב"ם. והרמ"א כתב שיש מתירין, כסמ"ג ורא"ש.

שולחן ערוך

(יו"ד, הלכות עבודה זרה, סימן קמב)

טו. אסור לשמע פלי שיר של עבודת כוכבים או להסתכל בנוי עבודת כוכבים, פיון שנהנה בראיה. (ומיהו דבר שאין מתכונן, מתר.) (מצא הגה בשם רבי ישעיה האחרון ז"ל) (ועי' ס"ק ל"ד).

(יו"ד, הלכות כלאי בגדים, סימן שא)

ה. לא ילבש אדם כלאים עראי, ואפלו על גבי עשרה בגדים שאינו מהנהו כלום; ואפלו לגנב את המכס.
ו. תופרי כסות, תופרים פדרכם ובלבד שלא יתכוננו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים. והצנועין, תופרין בארץ. וכן מוכרי כסות מוכרין פדרכן, ובלבד שלא יתכוננו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים. והצנועים מפשילין במקל. הגה: ויש מתירין אפלו ללבש כלאים, כל שאינו מכונן להנאתו, כגון שלובש כלאים להעביר בו המכס או שלובשן כדי להראות מדתן אם רוצה למכרן וכדומה. (טור והרא"ש והסמ"ג).

קול מראה וריח לענין מעילה

(כ"ו א') אמר רבא: מנא אמינא לה? דתנן (מדות ל"ז א', פ"ד מ"ה): לולין היו פתוחין בעליית בית קדשי הקדשים, שבהן משלשלין את האומנים בתיבות, כדי שלא יזונו עיניהם מבית קדשי הקדשים. והא הכא, דלא אפשר וקא מיכוין, ואסור!¹⁴

ותסברא? והאמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא: קול (של כלי שיר שהן הקדש) ומראה וריח (הקטורת), אין בהן משום מעילה (מן התורה. הואיל ואין בהם ממש¹⁵). אלא, מעלה (בעלמא) עשו בבית קדשי הקדשים.

איכא דאמרי, אמר רבא: מנא אמינא לה? דתניא: אמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא: קול ומראה וריח אין בהן משום מעילה. מעילה הוא דליכא, הא איסורא איכא. מאי לאו, לאותן העומדין בפנים (לשמ), דלא אפשר (מלעמוד שם) וקא מיכוין, ואסור.

לא, לאותן העומדין בחוץ¹⁶.

גופא, אמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא: קול ומראה וריח אין בהן משום מעילה. (ומקשה) וריח אין בו משום מעילה?! והא תניא: המפטם את הקטורת (קטורת זרה שאינה של ציבור) להתלמד בה, או למוסרה (אחר פיטומה) לציבור (שיקטירה במקדש) פטור (מכרת). להריח בה (ועשאה בסממנים הכתובים), חייב (כרת). והמריח בה פטור (מכרת), אלא שמעל (שנהנה מן הקודש, ומביא אשם מעילות)!

¹⁴ דלא אפשר שלא ירדו לתקן, ואפילו הכי צריך לתת אותן בתיבות שלא יוכלו להסתכל אנה ואנה, דילמא מיכווני ליהנות, ואסור. רש"י.

¹⁵ וכיון דמדאורייתא שרו, כי לא אפשר כגון הכא, אמאי אטרחינהו רבנן. רש"י.

¹⁶ קאמר, אין מעילה הא איסורא איכא, אבל לעומדין בפנים, אפילו איסורא ליכא. רש"י.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולמן בן הרב ישראל זצ"ל

אלא אמר רב פפא: קול, ומראה אין בהן משום מעילה, לפי שאין בהן ממש (ופטור לעולם). וריח (הקטורת יש בו ממש בסממנים, לפיכך חייב. ודקאמר רבי יהושע בן לוי פטור) לאחר שתעלה תמרותו (לאחר שהקטירוהו), אין בו משום מעילה, הואיל ונעשית מצותו (ואין צורך גבוה עוד בה, ויצאה מכלל קדשי ה'. וברייתא במריח בה בביתו, שנותן ממנה על הגחלים).

שיטות הראשונים

איסור הנאה מקול מראה וריח: למסקנה, מבואר ברש"י, תוספות, וסמ"ג, דיש איסור מדרבנן ליהנות מקול ומראה וריח. וכתב הרמב"ם "קול ומראה וריח שלהקדש - לא נהנין ולא מועלין. במה דברים אמורים? בשהריח הקטורת אחר שעלת התימרת. אבל אם הריח בקטורת כשתעלה תימרתה - מעל.¹⁷

איסור הנאה מראיית ושמיעת חפץ עבודה זרה: כתב רבינו ירוחם מהא דקול ומראה אין בהם מעילה, אבל איסור יש בהם, שאסור לשמוע כלי שיר של עבודה זרה או להסתכל בנוי עבודה זרה, כיון שנהנה בראייה. וכן פסק השו"ע¹⁸.

שולחן ערוך

(יו"ד, הלכות עבודה זרה, סימן קמב)

טו. אסור לשמע כלי שיר של עבודה זרה או להסתכל בנוי עבודה זרה, כיון שנהנה בראייה. ומיהו דבר שאין מתכונן, מותר. (מצא הגה בשם רבי ישעיה האחרון ז"ל) (ועי' ס"ק ל"ד).

¹⁷ וראה פמ"ג (אשל אברהם, ס' ריז, ס"ק יז) שמביא דבריהם, וכותב שמהרמב"ם משמע שהוא דין תורה. מקורות - רש"י (כ"ו א', ד"ה אין בהן. תוספות (ד"ה ותסברא). סמ"ג (עשין רי). רמב"ם (הל' מעילה ה, טז).

¹⁸ יו"ד קמב, טו. מקורות - רבינו ירוחם (נתיב יז ח"ה).